

dingen — de laagste sociale klassen de 'nieuwe inventies' van de hoogste klassen wel eens allerminst tot voorbeeld zullen nemen en het tegendeel zullen doen van er zich bij aanpassen. Stalpers' aanpassingstheorie is niet meer en niets minder dan de aanpassingstheorie van de heersende klasse.

Génant is het ook dat Stalpers de kritiek niet bespreekt, die door tal van auteurs op deze aanpassingstheorieën is uitgebracht. Als hoofdpersoon in zijn verhaal treedt 'het zelf' op, een ondefinieerbare en duistere figuur, die van Stalpers het volgende signalement krijgt:

'De veelzijdigheid van het zelf komt naar voren, wanneer wij de aanpassing kortweg definiëren in zelf-termen: aanpassing is het proces waarin de mens zichzelf, op grond van de zelfaandoeningen door de omgeving ontwikkelt en behoudt door middel van zichzelf en in overeenstemming met zichzelf, teneinde in meer bevredigende mate zichzelf te kunnen zijn . . . In de aanpassing is het zelf agens, correlaat van de omgeving, materie, instrument en criterium' (p. 90).

Wanneer we in dit cryptogram 'het zelf' door 'individu' of 'individuele persoonlijkheid' vervangen (wat niet ongeoorloofd lijkt), dan blijkt hoe overheersend bij Stalpers de betekenis is van de individu ten opzichte van de omgeving, ja, dat er in werkelijkheid weinig overblijft van de subtiele betrokkenheid van 'zelf én omgeving' (p. 8) in de aanpassing.

Heeft Stalpers zich te zeer laten leiden door zijn streven naar zelfbehoud (wat hieronder ook te verstaan mag zijn) en daardoor de originaliteit niet ontdekt die de onderste lagen van de samenleving steeds in de loop der geschiedenis hebben ontwikkeld?

H. Ph. MILIKOWSKI

BOEKBESPREKINGEN

J. A. A. VAN DOORN, *Beeld en betekenis van de Nederlandse sociologie*
Reeks 'Sociologie en Samenleving'
Utrecht: Bijleveld, 1965, 223 pp.

Bij de boeiende lectuur van Van Doorns jongste boek moest ik telkens denken aan Beethovens negende: het intense reiken naar het hoogste, vaag aangegeven en — klaarblijkelijk — vooralsnog onbereikbaar. Na de lezing van het boek houdt men een welgeschapen kater over aan het besef van het vormeloze embryo dat de sociologische theorie nog is en aan de vraag in hoeverre het een stuk projectie van eigen onbevredigd zijn is.

De door Van Doorn beschreven onzekerheid en twijfel onder sociologen heeft hem er stellig toe gebracht dit boek te schrijven. Wie er minder door geteisterd wordt, zoals ik — en daarmee zet ik natuurlijk mijzelf te kijk — vindt dat het een niet bestaande behoefte wil bevredigen. Voor hem is het niet een boek waarop hij zat te wachten en dat hij onmiddellijk ter hand neemt. Doet hij het wel dan bekent hij ruiterslijk ongelijk. Want de geschiedenis der Nederlandse sociologie is boeiend beschreven. Het is geen kroniek want het geeft wel degelijk de persoonlijke visie van Van Doorn. Een vrij sterk subjectief element is bij een dergelijke onderneming onvermijdelijk. De schrijver heeft het ook niet gemeden, zij het ook dat hij die geschiedenis projecteert op wat hij onze volksaard noemt. Die subjectiviteit leidde tot een wel erg eenzijdige interpretatie van Steinmetz' opvattingen (uit het verband gehaalde uitspraken?) en tot waarschuwingen om waakzaam te zijn m.b.t. de politicologen (p. 57). Wat mij echter uit weten-

schappelijk oogpunt het meest bezwaarlijk lijkt is het feit dat — afgezien van voormelde volksaard — grotendeels onduidelijk blijft, ook in de latere hoofdstukken, wat nu wel het typisch Nederlandse in de sociologie-beoefening is. Vergelijkingen met b.v. Amerika en Duitsland blijven vrijwel steeds achterwege. Als er bijvoorbeeld staat 'Inderdaad was en is het sociaal darwinisme in gematigde vorm een onuitgesproken beginsel in de Nederlandse samenleving' dan kan men, afziende van deze subjectieve nadruk, zich afvragen of dat nu bij ons meer het geval was dan in Engeland, Duitsland etc. Dit voorbeeld kan, zowel naar de kant van de subjectiviteit als het gebrek aan vergelijkingsmateriaal, met zeer vele worden uitgebreid. Er zijn maar enkele gunstige uitzonderingen, zoals op p. 143. En dat is mijn voornaamste bezwaar tegen het boek. Een bezwaar dat iemand de vraag doet stellen: zijn deze dertig, pak weg veertig jaar voldoende om een dergelijk boek te kunnen schrijven?

Het tweede hoofdstuk heet 'Patroon' en daarin worden de terreinen genoemd die in Nederland onderwerp van studie waren, waaruit volgens Van Doorn realisme, individualisme en subjectivisme blijken, die dan met de typische karaktertrekken van de Nederlanders zouden zijn: subjectivisme ziet hij in de neiging tot de sociale psychologie. En dat is nog geen sociologie, meent de schrijver. Hier vinden we al sterk de neiging naar het Hogere (i.c. de hogere sociologie) dat als hij de balans opmaakt, maar zelden blijkt te zijn bereikt. Door deze voortdurende constatering heeft het boek iets van een litanie. Maar wel een mooie. Overigens, hoewel ik de wens naar een zuivere sociologie begrijp, snap ik dan toch niet waarom er toch zoveel psychologie zit in Van Doorn en Lammers' *Moderne Sociologie* (denken, willen, voelen). Het is duidelijk dat ik met de huidige gang van zaken toch redelijk tevreden ben. En waarom zouden long range theories het Hogere zijn? Het lijkt mij dat er reden is om de verschillende richtingen waarin gewerkt wordt gelijkelijk te waarderen, ook al omdat de long range theories tot dusver allesbehalve voldoen, vermoedelijk toch wel door een tekort aan middle range theorie en empirisch onderzoek op relevante en beslissende onderdelen. Met andere woorden er is geen reden tot frustratie. Van Doorn heeft zelf het werken op verschillende terreinen en in verschillende richtingen met zoveel succes beproefd. Zijn boek getuigt aan het eind van deze evenwichtigheid in het hoofdstuk 'Beoefening', waarin hij de krampachtige opvatting bestrijdt dat de practiserende socioloog zich van beleidsadviezen moet onthouden en de academische opvattingen dat alleen onderzoeken een legitieme bezigheid is, waarvan men de resultaten aan de opdrachtgever presenteert met het 'ga heen en word warm.' Dat de auteur de socioloog het voorbeeld voorhoudt van de arts (en enkele andere maar minder gelukkige voorbeelden) is bijzonder heilzaam voor hen die geen adviezen willen (durven?) geven op basis van hun intuïtie, gezond verstand en algemeen sociologische vorming en sociale ervaring. In dit verband is zijn mening dat de opleiding — althans in de doctorale studie — specialistisch moet zijn, belangwekkend. Voor de beroepsopleiding lijkt mij dat niet erg relevant omdat het maar de vraag is of men in de gekozen specialistische functie terecht komt. Op zichzelf is Van Doorns argument juist dat het op een bijzondere materie aangescherpt sociologisch denken en analyseren ook buiten het specialisme gebruikt kan worden. Maar gebeurt dat niet in feite op het seminar en bij de scriptie? Moet dat specialiseren worden genoemd? Indien ja, dan graag accoord, maar voor het overige is intensieve specialisering iets voor na het doctoraal. Het ware interessant de mening van de practijksociologen hierover te kennen. Ik vrees dat Van Doorns op zichzelf zo toe te juichen raadgevingen in feite niet zo erg helpen: 'Naast een uitgesproken probleemoriëntatie is een beleidsgerichtheid en -gevoeligheid voor de socioloog nodig.' Het eerste en eventueel het tweede kan door de opleiding worden bevorderd, maar het laatste? En daar zit vaak de moeilijkheid in de professie. Bovengeciteerde opmerking staat op de voorlaatste bladzijde van het

boek en er komt geen oplossing voor deze moeilijkheid.

Ik moet ervan afzien in details te treden. Bij de opzet van dit boek (persoonlijke visie op de geschiedenis van de Nederlandse sociologiebeoefening en de waardering van haar resultaten) is natuurlijk heel veel stof aangedragen die aanleiding tot meningsverschil geeft. Zou het ook veel stof doen opwaaien? Ik dacht het niet omdat wie niet te dicht op de spiegel gaat staan die Van Doorn ons voorhoudt, noch ook te ver ervan af blijft staan, maar wie bereid is zich aandachtig te bekijken, zichzelf er toch wel in herkent. Er is uiteraard voor de 'gezonde' socioloog weinig reden verliefd op het eigen beeld te worden, maar wel om de kuif op te kammen en de das recht te trekken. Misschien is de samenleving dan wat meer tevreden over ons en bevallen we zo ook onszelf beter. Het is onbevredigend dat ik aan tal van dingen in deze recensie niet ben toegekomen. Maar het is geen gemakzucht wanneer ik de raad geef: lees het boek, dat vergoedt ruimschoots mijn tekortkomingen.

S. KUIPER Hzn.

W. HOEBINK, A. HOUTTUYN PIEPER, P. PLOEGER, MADY A. THUNG en R. A. E. ZIJLMAN, *Kanttekeningen bij het Rapport van de Nationale raad voor maatschappelijk werk: Community organization in de Nederlandse Samenleving*'s-Gravenhage: Nationale Raad voor Maatschappelijk Werk, 1965, 98 pp.

Deze publikatie — Publikatie 34 van de NRMW — bevat kanttekeningen, in letterlijke zin, geplaatst bij Publikatie 30 van de NRMW. Bestudering van het onderhavige rapport is uiteraard het meest zinvol, wanneer men er nummer 30 naast legt, en liefst ook nog nummer 32. Publikatie nummer 32 bevat een verslag van het congres omtrent community organization gehouden te Utrecht in 1963.

In Publikatie 30 wordt *community organization* vertaald en omschreven als 'gemeenschapsbevorderende arbeid in een territoriaal begrensde samenleving.' Daarnaast wordt geplaatst — maar niet behandeld — het *maatschappelijk opbouwwerk*: een verzamelnaam voor activiteiten welke beogen de sociale omgeving van de mens in gunstig geachte zin te beïnvloeden door middel van deskundig enz. Maatschappelijk opbouwwerk kan zich richten op functionele of categoriale verbanden, dus bijvoorbeeld op gezondheidszorg, op jeugdigen. De auteurs van Publikatie 34 plaatsen een aantal vraagtekens — zachtjes uitgedrukt — bij de gegeven omschrijving van community organization. Zij zien niet veel heil in het territoriale uitgangspunt, noch in 'gemeenschapsbevorderende arbeid,' bovendien vinden zij dat er ongedifferentieerd is omgesprongen bij de hantering van het integratiebegrip en bij de bepaling van de werkdoelen.

Territoriale begrenzing: het is niet of nauwelijks mogelijk 'totale' samenlevingen te localiseren; daarom is het niet zinvol te onderscheiden tussen territoriale en functionele samenlevingsverbanden. Beter is het te spreken van functionele verbanden die elk hun eigen actieradius bezitten. De community organization te willen richten op 'territoriale samenlevingen' is weinig zinvol.

Gemeenschapsbevordering: gemeenschap suggereert een alzijdige integratie van een bevolking (binnen een bepaald gebied). Een dergelijke integratie is echter een onmogelijkheid. Er zijn allerlei typen van integratie, binnen, en tussen allerlei 'Funktionskreisen'. Sommige typen van integratie, sommige terreinen van integratie sluiten soms andere vormen van integratie, of integratie elders uit.

Integratie: een overzicht wordt gegeven van diverse typen van integratie, en van belemmeringen die samenwerking tussen organisaties in de weg kunnen staan. *Doelstelling*: er worden vraagtekens geplaatst bij de veelsoortigheid van de doelstellingen van community organization, zoals die in Publikatie 30 werden opgesomd. Notities worden gemaakt omtrent het verband tussen welzijn van de enkeling, samenwerking tussen Funktionskreisen, en integratie van enkelingen in Funktionskreisen, en van Funktionskreisen in een globale samenleving.

De auteurs constateren tenslotte, dat in het kader van de inhoudsbepaling van community organization twee activiteiten voorop dienen te gaan: analyse van de sociale werkelijkheid, en formulering van de normen. Zij menen, dat deze stadia in Publikatie 30 overgeslagen werden.

Het lijkt ons, dat onderhavige publikatie vooral te begrijpen is uit de grotere aandacht die in de (Nederlandse) sociologie de laatste tijd aan het conflictverschijnsel is gegeven, en uit de aldaar reeds aanwezige relativering van het belang van territoriale kaders.

De auteurs gaan uit van een meer gedifferentieerd samenlevingsbeeld en komen daardoor ook tot een meer genuanceerd beeld van de mogelijkheden (en onmogelijkheden) van community organization.

Deze publikatie vormt daardoor — en door heldere betoogtrant — een welkome aanvulling op de eerder verschenen publikaties. Niet alleen de auteurs dienen met hun werk gefeliciteerd te worden: ook de NRMW, die de auteurs in de gelegenheid stelde hun commentaar op de vroegere publikaties openbaar te maken.

Ook persoonlijk ben ik blij met deze publikatie: het blijkt dus niet per se nodig dat ik mij lotsverbonden voel met de overige bewoners van de Amsterdamse tuinstad waar ik woon; ik behoef mij niet alzijdig te integreren en een bodemgemeenschap te vormen met die overige bewoners waaronder er een aantal zijn met wie ik mij noch lotsverbonden voel, noch wil voelen. Wel zullen wij gezamenlijk aandringen op betere tramverbindingen.

R. R. KOOPMANS

H. HOEFNAGELS, *De problemen van het menselijk samenleven. Inleiding tot het sociologisch denken.*

Roermond en Maaseik: J. J. Romen en Zonen, 1964, 288p.

H. HOEFNAGELS, *Kirche in Veränderter Welt. Religionssoziologische Gedanken.*

Essen: Hans Driewer Verlag, 1964, 111 p.

In het eerstgenoemde werk kan men twee delen onderscheiden. Schrijver spreekt in het eerste deel de eigenlijke aard der sociale problemen, hoe de samenleving deze problemen oproept en hoe zij ze zelf tot oplossing brengt. Het geeft een enigszins globaal inzicht in het menselijk samenleven, de Nederlandse samenleving als empirisch gegeven gebruikend, wat de mogelijkheid biedt de hoofdlijn scherp naar voren te brengen: het samenleven kan gezien worden als 'opgelost en nog op te lossen sociaal probleem' (p. 146). In het tweede deel, nl. vanaf hoofdstuk IX, wordt nader ingegaan op bepaalde essentiële aspecten van het menselijk samenleven: macht en recht; het van nature meegegeven sociale leven: de mens als gemeenschapswezen, groepsvorming en gemeenschapsleven; het sociale aspect van de economie, de godsdienst, de politiek en de familie: het verkeer met de medement om allerlei doeleinden na te streven die hij alleen

niet aan zou kunnen; het verkeer met de medemens dat om zichzelf gezocht wordt: het gezelschapsleven en ten slotte de gelaagdheid in het menselijk verkeer of het paradox van het stadsverschijnsel. In het laatste hoofdstuk wordt het probleem van de vrijheid en de sociale gebondenheid aan de orde gesteld.

De aandacht van de schrijver gaat uit naar wat hij zelf noemt 'een fundamenteel punt voor de wetenschap die het menselijk samenleven wil begrijpen . . . hoe de mensen het altijd weer klaar spelen, althans tot zoveel overeenstemming te komen over de verdeling van rechten en plichten' — m.a.w. het klaarspelen sociale rechtvaardigheid te realiseren, een probleem dat centraal staat in al zijn geschriften — zo 'dat de samenleving kan blijven bestaan' (p. 73). De vaststelling dat in de sociale ontwikkeling divergerende opvattingen langzaam convergeren naar gemeenschappelijk aanvaarde ideeën — en aldus 'algemeen geldende normen . . . zich . . . in een moeizaam groeiproces aan de mensen openbaren' (p. 59) — bepaalt zijn visie op de samenleving. In tegenstelling tot het zogenoemd conflictmodel krijgt men wat zou kunnen genoemd worden een solidariteitsmodel, dat doet denken aan een dynamisch evenwichtsmodel. Hij is zeer goed bewust van de bestaande divergentie en dat 'op het ogenblik dat de opvattingen weer gekonvergeerd zijn . . . er op andere punten opnieuw divergentie is ontstaan' (p. 73), maar 'de punten waarover men van mening verschilt vormen tenslotte maar een beperkt gedeelte van het gehele gebied waarvoor maatschappelijke regelingen nodig zijn en in feite ook bestaan' (p. 70). Wanneer volgens schrijver het samenleven kan gezien worden 'als opgelost en nog op te lossen sociaal probleem' dan is het duidelijk dat hij in zijn visie op de samenleving eerder de klemtoon legt op het 'opgeloste,' op het bereikte resultaat, en minder op de dynamische tegenstelling rond 'wat nog dient opgelost te worden' en dat in een conflictsituatie benaderd wordt. Er is veel te zeggen voor zijn visie en zoals elk model werpt het dan ook een licht op belangrijke mechanismen die in de samenleving bestaan, wat de positieve zijde is, doch zoals elk model verwaarloost het andere of werpt er onvoldoende licht op, zo o.m. naar mijn gevoel op de kosten van de divergentie en de convergentie, wat de negatieve zijde is.

Het is uit deze visie op de samenleving lijkt het mij, dat hij een 'sociologische theorie van de mens' afleidt (pp. 90—111), m.a.w. een theorie over de 'sociale natuur' van de mens. 'Het feit, dat de mensen telkens weer naar gemeenschappelijke opvattingen convergeren, moet begrijpelijk gemaakt worden door een hypothese te construeren waarin dit past' (p. 91), nl. een hypothese over de sociale natuur van de mens. Hij verwerpt het beeld van de mens dat volgens hem aan de basis ligt van de deterministische, individualistische, en sociologische theorieën en het beeld van de mens als 'homo economicus' en 'homo sociologicus.' Zijn zogenoemd 'realistischer sociale theorie' (p. 101) mondt uit in een, wat men zou kunnen noemen, solidaristische mens nl. een die naar evenwicht zoekt tussen 'puur egoïsme' en 'puur altruïsme' (p. 109). Het is duidelijk dat elke sociologische theorie vertrekt van een opvatting over de mens of dat er impliciet een in zit. Het is zeer nuttig dat deze door Hoefnagels hier expliciet gesteld wordt. Maar dient dan de vraag niet gesteld te worden of dergelijk mensbeeld niet zou moeten steunen op de psychologie eerder dan op een kennis die de socioloog heeft van 'de mens van binnenuit' (p. 91).

Dit zijn slechts een tweetal kritische bedenkingen in verband met dit werk. Niets is hier gezegd over de interpretatie van de geschiedenis die, zo komt het mij voor, gezien wordt in het licht van de hypothese dat 'er algemeen geldige normen zijn, die zich slechts in een moeizaam groeiproces aan de mensen openbaren' (p. 59). Een hypothese die zeer Hegeliaans aandoet of steunt zij op Teilhard de Chardins visie van het heelal? Veel bladzijden zijn ook onbesproken gelaten, nochtans wens ik nog even te blijven stilstaan bij de ondertitel.

Gaat het hier om een 'Inleiding tot het sociologisch denken'? Een inleiding in

de klassieke zin is het zeker niet en dat wilde de auteur nu ook niet: geen conceptuele opbouw, noch geschiedenis van het sociologisch denken, noch het behandelen van empirische resultaten. Zelfs het eigene van het sociologisch standpunt wordt niet bijgebracht. Uiteindelijk geeft het behandelen van de 'sociale kwestie', die schrijver aan de oorsprong van de sociologie ziet, niet noodzakelijk aanleiding tot sociologische behandeling en dit wordt niet duidelijk gemaakt. Het is toch essentieel in een inleiding de lezer aan te tonen dat wij materieel allen hetzelfde object zien, b.v. het sociale probleem, maar dat nu juist de aspectuele benadering, anders gezegd het formeel object, het eigene van de wetenschap bepaalt. Dit aspect van zijn werk lijkt mij dan ook zwak en dit komt o.m. nog tot uiting wanneer hij de 'homo sociologicus' en de 'homo economicus' becritiseert om uiteindelijk een zogenoemd 'realistischer' beeld te geven van de mens. In het tweede te bespreken werk schrijft hij 'Die soziologische Analyse, wie sie hier durchgeführt wird, bezieht sich nicht auf einen abstrakten 'homo sociologicus,' sondern auf den konkreten Menschen, der — auch im Religiösen — immer als soziales Wesen handelt' (p. 7) en nog 'Die Soziologie, wie er sie versteht, versucht das soziale Leben des Menschen zu verstehen, des Menschen, wie er ist . . . Wo hier über die religiöse Gemeinschaft gesprochen wurde, war nicht die Rede von einem abstrakten 'homo sociologicus', sondern von der Gesellschaftlichkeit des konkreten religiösen Menschen' (pp. 108—109). Zodat men zich terecht kan afvragen of men hier niet eerder voor een sociaal filosofisch werk staat, dat natuurlijk gebruikt maakt van sociologische categorieën en onderscheidingen, een werk waar in bepaalde bladzijden ook aan filosofie van de wetenschap, in casu van de sociologie, gedaan wordt.

Het is dan ook in dit licht dat ik het werk ten zeerste aanbeveel als een nuttige aanvulling bij vele bestaande klassieke inleidingen. Het zal de student bewust maken dat er aan de basis van al de sociologische theorieën een visie ligt op de samenleving, haar structuur en functioneren, en tevens op de mens. Het is juist dit aspect van de vorming van de student dat ik tevergeefs gezocht heb in vele inleidingen en hier vind. Komt daar nog bij dat het werk vlot geschreven is en dus aangenaam leest, provocatief en stimulerend is voor het denken. Jammer genoeg ontbreekt elke referentie naar werken van andere auteurs wat op zijn minst spijtig moet worden genoemd.

Het tweede werk is een samenbundeling van een viertal opstellen over de interrelatie tussen het sociale en het religieuze en de daaruit voortvloeiende spanningen. Twee ervan werden reeds vroeger gepubliceerd: 'Die Problematik der religiösen Toleranz' in *Streven* en het kader van 'Religion und Milieu' in *Social Compass*. Dit laatste werd daar aangevuld door interessante beschouwingen van Th. Steeman. De twee andere zijn 'Religion und Gesellschaft', waarin het probleem der verhouding Kerk-Staat in historisch perspectief aan de orde komt en 'Die soziale Problematik der religiösen Gemeinschaft.' In dit laatste hoofdstuk bespreekt hij het probleem voor de kerk haar verschijningsvorm aan verschillende stands- en volkskulturen aan te passen. Deze vier opstellen worden ingeleid met een hoofdstuk dat de methodologische en inhoudelijke basis legt voor het begrijpen van de genoemde opstellen. Zijn manier om gekende problemen met een eigen, niet-alledaagse vraagstelling te benaderen maakt ook dit laatste werkje het lezen waard omdat deze persoonlijke vraagstelling toelaat eens andere aspecten van de besproken problemen te belichten.

K. DOBBELAERE

J. D. SPECKMANN, *Marriage and Kinship among the Indians in Surinam*.

Assen: Van Gorcum, 1965, 302 pp.

Speckmann bestudeert zijn onderwerp, dat duidelijk wordt aangegeven door de titel van zijn boek, onder drie groepen Hindostanen, nl. in de rurale districten Nickerie en Saramacca, en in Paramaribo. In zijn betoog analyseert hij ten aanzien van een reeks te onderscheiden elementen van de instellingen huwelijk en verwantschap (overwegend echter het eerste) verschillen en overeenkomsten tussen de Hindostanen in het wat geïsoleerde Nickerie, het stedelijke Paramaribo en het rurale Saramacca, dat onder directe invloed van Paramaribo staat. Het boek is voor een zeer groot deel gebaseerd op enquêtes, gehouden onder totaal bijna 600 gezinnen. Het betoog is daardoor uitzonderlijk goed gefundeerd. Naast bestudering van de Hindostanen in Suriname wordt steeds vergeleken met andere groepen in de Hindostaanse diaspora. Schrijver dezes is geneigd het boek te zien als één van de uitingen van convergentie van sociologie en antropologie (hetgeen hij hogelijk waardeert), om daaraan vast te knopen de opmerking dat het in dat verband zaak is zoveel mogelijk te profiteren van beide wetenschappen. En ten aanzien daarvan nu een woord van kritiek. Vanuit sociologische hoek bekeken meen ik te moeten stellen dat de analyse vaak wat te eenvoudig blijft; ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat Speckmann met zijn materiaal niet meer had kunnen bereiken door verfijnder bewerking. Voorts heeft de lezer m.i. recht op veel meer informatie dan nu gegeven t.a.v. de steekproef (welk totum, hoe getrokken, hoe representatief) en enquêteren (in de gegeven situatie géén vanzelfsprekendheid). De keuze van de wijze van onderzoek wekt reminiscenties aan de Wageningse agrarisch sociologische onderzoeken op analoog gebied (bijv. de dissertaties van Benvenuti, Bergsma, Van de Ban) en confrontatie daaraan zou o.a. onderzoekstechnisch zeker gunstig geweest zijn. Vanuit antropologisch standpunt schiet in dit boek de behandeling van verwantschap tekort — terwijl juist daarin de antropologie zoveel heeft bereikt. Analyse van het systeem is er eigenlijk niet, er wordt wat te vaag over 'verwanten' gesproken, zonder een concrete poging te doen de reikwijdte van het stelsel te bepalen. Toelichting op de implicaties van etiketten als 'Hawaiian cousin terminology' en 'bifurcate collateral' wordt niet gegeven. Er wordt op enkele joking relationships gewezen, zonder een enkel woord te wijden aan de vraag waarom nu juist deze relaties door 'joking' gekenmerkt worden (dat had voor de hand gelegen, omdat één daarvan, nl. met vrouws broers vrouw, intercultureel bezien, zeer uitzonderlijk is — i.h.a. treedt hier juist vermijding van interactie op). Toch vind ik dit een goed en belangrijk boek, echter niet alleen om wat er in staat: ook om de mogelijkheden voor een eclectische combinatie van sociologie en antropologie die het suggereert. Het boek is, terecht, in het Engels gepubliceerd; het is jammer dat bij de vertaling van Hindostanen niet 'east-Indian' werd gekozen, zulks in overeenstemming met het gebruik in bijv. Brits Guyana (waar 'Indian' is gereserveerd voor Indiaan).

P. KLOOS

W. F. HEINEMEIJER en L. U. DE SITTER. *Buurt, jeugd en vrije tijd*.

Amsterdam: Gemeentelijk Bureau voor Jeugdzorg, 1964, 88 pp.

Aansluitend op een eerder onderzoek onder de oudere jeugd in geheel Amsterdam (W. F. Heinemeijer, *Jeugd en Vrije Tijd in Amsterdam*, 1959) heeft de Sociografische Werkgemeenschap van de Universiteit van Amsterdam, wederom op uitnodiging van het Gemeentelijk Bureau voor Jeugdzorg, dezelfde leeftijdscategorie in de Oude en de Nieuwe Pijp nader onder de loupe genomen.

Het grondmateriaal werd verzameld in 1960 d.m.v. een enquête bij een random-sample van 228 personen van 15—23 jaar. Bovendien werd met een wat andere vraagstelling een schriftelijke (klassikale) enquête gehouden bij 390 leerlingen van het 5e en het 6e leerjaar (10—14 jaar). Bij de verwerking werd gebruik gemaakt van schaaltechnieken in parameter vrije toetsen (χ^2 , Wilcoxon, Kendall rangcorrelatie).

De auteurs geven eerst een beknopte beschrijving van de beide woongebieden, waarvan de oudste reeds duidelijk tot de 'zone of deterioration' moet worden gerekend. Zij vertoont dan ook veel meer instrumentele defecten van de Nieuwe Pijp, die overigens, hoewel grotendeels onder de vigueur van de Woningwet tot stand gekomen, naar huidige maatstaven ook nogal wat te wensen overlaat.

Na een buurt te hebben gedefinieerd als 'een geografisch omlind segment van een stedelijk woongebied waarbinnen de bewoners, of een categorie daarvan, in meerderheid een sociaal systeem vormen', wordt 'integratie' geoperationaliseerd tot 'oriëntering', die vervolgens vanuit een drietal gezichtshoeken wordt gezien. Als indicatie van de *culturele* oriëntering wordt de intensiteit en de gerichtheid van een gemeenschappelijk buurtbesef genomen. De *functionele* oriëntering wordt opgevat als het verschil tussen de (vrije) uren binnen en buiten de Pijp doorgebracht, terwijl de communicatieve oriëntering wordt vastgesteld door vergelijking van de aantallen uren doorgebracht met resp. buurtgenoten en niet-buurtgenoten. De gepercipieerde ('subjectieve') buurt blijkt zeer variabel te zijn (206 verschillende omschrijvingen!) en doorgaans heel wat kleiner dan de geografische ('objectieve') buurt. Buurtbesef, verkeren in en contacten met de buurt zijn onderling nauw gecorreleerd. Daarbij is opmerkelijk dat met de leeftijd (na het 20e jaar volgt echter een meer of minder sterke tegenbeweging) de omvang van de gepercipieerde buurt stijgt, de waardering ervoor daalt, de motivering van het buurtbesef verschuift, de vrije tijd meer buiten de buurt wordt doorgebracht en minder contacten met buurtgenoten worden onderhouden.

Alleen voor de 15-16-jarigen (en blijkens het aanhangsel ook voor de nog jongeren) vormt de 'subjectieve' buurt nog in enigszins belangrijke mate een integratiekader. De 19-20-jarigen daarentegen zijn in het geheel niet of zeer zwak op de buurt georiënteerd. Waar ook de eerstgenoemden hun interactie-patronen (via school en werk) reeds voor een belangrijk deel naar buiten hebben verlegd bestaat er kennelijk een duidelijke 'time-lag' tussen structurele en culturele integratie; of m.a.w. de psychische ontplooiing blijft tijdelijk achter bij de situatie. De betreffende jongeren zijn dientengevolge wellicht meer vatbaar voor jeugd-criminaliteit. Voorts is het wel duidelijk dat pogingen om de jeugd boven de zestiende op het niveau van de buurt te benaderen, bijv. d.m.v. clubhuiswerk, weinig succes beloven.

De onderhavige studie vormt zeker een belangrijke bijdrage tot de sociologie van de territoriale samenlevingsvormen. Wederom treedt duidelijk aan het licht dat het geografisch buurtbegrip ('objectieve buurt') geen sociologische realiteit is. De variabele naaste woonomgeving ('subjectieve buurt') is dit waarschijnlijk wel, behalve . . . voor een groot deel van de hierbeschouwde leeftijdscategorieën, die immers juist bezig zijn zich uit het oude milieu los te maken en die zich t.z.t. (na huwelijk) opnieuw ergens zullen vestigen.

Dit proces van slaken der oude banden komt in het rapport goed uit de verf, al had het aanbeveling verdiend om behalve het effect van de status (waarover een enkele opmerking wordt gemaakt) ook dat van een aantal andere beïnvloedende factoren nader te analyseren. Hierbij ware o.m. te denken aan het woonmilieu (verschillen tussen Oude en Nieuwe Pijp!), binding aan (territoriaal georganiseerde) kerkgenootschappen, etc. Voorts zouden nog diverse andere vormen van binding aan de naaste woonomgeving onderzocht kunnen worden (voorzienings-

niveau, e.d.), al spelen deze bij de hier in het geding zijnde leeftijds categorieën waarschijnlijk geen grote rol.
Résumerend, ondanks de wat moeilijke leesbaarheid en een aantal onderzoek-technische Schönheitsfehler (wegens gebrek aan ruimte niet nader behandeld) een stimulerend werkstuk.
S. GERBER

DISCUSSIE OVER DE 'PLURAL SOCIETY'

De heer O. D. van den Muijzenberg heeft, in zijn bespreking van mijn dissertatie *Interethnic Relations in a Plural Society*, in de *Sociologische Gids* (XII, no. 3, mei-juni 1965), natuurlijk het volste recht om het niet eens te zijn met mijn stelling dat de sociale structuur van Hawaii gekenmerkt wordt door een sociaal-culturele pluraliteit gepaard gaande aan een politieke en economische eenheid. Maar dit zou voor hem aanleiding moeten zijn om zijn gronden uiteen te zetten voor het verwerpen van mijn theorie. Echter, alles wat hij zegt is, dat: 'een grondiger en kritischer studie van de theorieën over het begrip 'plural society' . . . mevrouw Wittermans zou hebben behoed voor het gebruik van dit in de tot nu toe gebruikte betekenissen weinig zeggende begrip'. Daarna gaat hij voort met de irrelevante suggestie dat ik als onderwerp zou moeten kiezen een vergelijking tussen inter-ethnische verhoudingen in Hawaii en die in Nederland.

Hij eindigt met te zeggen dat het boek heel wat interessant materiaal en boeiende analyses heeft bijeengebracht zowel als zeer aanvechtbare stellingen, daarbij zorgvuldig vermijdend ook maar een van deze theorieën te vermelden. En tenslotte komt de genadeslag: 'De in Hawaii geïnteresseerde zal aan dit boek veel inzichten kunnen ontlenuen, de theoretisch-sociologisch geïnteresseerde komt met het boek weinig verder'.

Daar de recensent met geen woord repte over mijn behandeling van de begrippen 'dual' en 'plural', waaraan ik de helft van hoofdstuk 4: 'A Plural Society and Its Ideology' heb gewijd, met vermelding van de theorieën van Boeke, Furnivall, Van Lier, Crowley, Nash, Smith, e.a., moest ik wel tot de conclusie komen dat hij dit deel had overgeslagen.

Enkele weken later echter ontving ik publikatie nr. 9 van het Sociologisch-Historisch Seminarium voor Zuidoost-Azië van de Universiteit van Amsterdam, een publikatie van de hand van de heer Van den Muijzenberg, getiteld: *De 'Plural Society'*, waarin hij een, uiteraard meer uitvoerige, bespreking geeft van dezelfde auteurs en hun theorieën over dualisme en pluralisme. Hij komt dan tot de conclusie dat een essentieel structureel verschil tussen homogene en plurale maatschappijen niet bestaat, doch dat men het begrip 'plural society' zou kunnen gebruiken voor de maatschappijen aan een uiteinde van een denkbaar continuum van concrete maatschappijen, dat als indelingscriteria zou moeten hebben de 'mate van verschil tussen culturen', of 'de mate van integratie' enz. 'Het zou dan', zo gaat hij voort, 'noodzakelijk zijn dat steeds vermeld wordt welk specifiek criterium gebruikt is. Men dient dus niet "plural society" maar "plural society in cultureel (enz.) opzicht" te schrijven'. (Dit valt dus geheel samen met mijn eigen conclusie, vide p. 63: 'This again invites the question the existence of a two-fold division instead of a segmentation. Both views are relevant, and, as long as the particular definition has been defined as a predominantly political, economic, or cultural one, either standpoint may be maintained').

En nu bleek dat de heer Van den Muijzenberg mijn hoofdstuk 4 toch wel had gelezen want nu zegt hij: 'Hoewel een dergelijke constructie die b.v. door Elizabeth Wittermans wordt voorgestaan, wel een zekere vooruitgang betekent, vergeleken met de begripsinhouden van de door mij behandelde schrijvers, meen ik toch dat een volledige herziening van het begrip noodzakelijk is . . .'

Accoord, maar wanneer men deze opmerking vergelijkt met wat hij in zijn re-
censie in de *Sociologische Gids* meende te moeten zeggen, moet men wel tot de
conclusie komen dat de heer Van den Muijzenberg een man is van, laten we maar
zeggen, wisselende stemmingen.

ELIZABETH WITTERMANS-PINO

1. De gronden van mijn verwerping van de karakterisering van Hawaii's sociaal-
culturele sector zijn uitvoerig aangegeven in de eerste twee alinea's op p. 190
van mijn bespreking, waar ik het materiaal toets aan het begrip zoals dit door
schr. is gedefinieerd.
2. De behandeling van genoemde begrippen in zes pagina's kan m.i. inderdaad
nauwelijks anders dan als 'vermelding' van 'theorieën' aangemerkt worden.
Van Lier en Smith moeten samen een alinea delen, Braithwaites 'Stratification
and Pluralism' in de bundel waarin ook Smith en Crowley publiceerden, wordt
in de paragraaf over 'Social Class and Cultural Plurality' niet genoemd. Hoe-
tinks belangrijke, hoewel omstreden, werk van 1962 is evenmin geraadpleegd.
Ernstiger dan het weglaten van bepaalde schrijvers is echter dat het begrip
'plural' ook in de behandeling van Furnivall als geïsoleerd begrip wordt be-
naderd, terwijl het zowel bij deze schrijver als bij Van Lier en Smith deel uit-
maakt van een groter begrippensysteem, waarin het gesteld wordt naast de
begrippen 'homogene-', 'pluralistische-', 'heterogene-', enz. maatschappij. De
bezinning op deze typen en de vergelijking met andere, niet-ex-koloniale,
maatschappijen dan de Hawaïaanse (vandaar mijn door mevrouw Witter-
mans 'irrelevant' geachte suggestie) zijn onontbeerlijk voor een juiste karak-
terisering van welke maatschappij of welke sector dan ook.

O. D. VAN DEN MUIJZENBERG

TER RECENSIE ONTVANGEN PUBLIKATIES

(De redactie houdt zich het recht voor hieruit een keuze te doen ter bespreking).

- M. A. Baan, o.f.m., *De Nederlandse Minderbroedersprovincie sinds 1853*. (Assen:
Van Gorcum, 1965) f 38,50.
- Peter L. Berger, *Sociologisch denken*. Vertaling van J. M. M. de Valk (Rotter-
dam: Universitaire Pers Rotterdam, 1965) f 9,50.
- W. J. Bruyn, *Het recht op apartheid: Inleiding tot de Nederlandse problematiek*
(Arnhem: Derksen, z.j. [1965]) f 6,90.
- Communicatie*. Driemaandelijks tijdschrift voor audiovisuele massamedia. nr.
5 (juli 1965) en nr. 6 (sept. 1965).
- R. Dahrendorf, *Homo Sociologicus: De categorie van de sociale rol*. Vertaling
Hans Wagemans (Hilversum-Antwerpen: Paul Brand, 1965) f 9,90.
- G. D. Olieslager, *Opleiding voor cultuurfunctionaris: Initiatieven in Nederland,
Frankrijk, Engeland en Duitsland* (Leuven: Aco, 1965).
- Hugh Dalziel Duncan, *Culture and Democracy* (Totowa, N.J.: The Bedminster
Press, 1965) \$ 12,50.
- 'Eigendomsverhoudingen in Oost en West', *Maandblad Oost-West*, jrg. 4, no. 10
(nov.-dec. 1965).
- J. M. Heukels, *De reikwijdte van het maatschappelijk werk*. Deel 1: Bevindingen;
deel 2: Materiaalverzameling en analyse. Mededelingen van het Sociologisch
Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht nr. 16 (Utrecht, 1965).
- A. O. Kouwenhoven en H. Sleurink, 'De wetenschappelijke bibliothecaris', over-
druk uit *Bibliotheekeleven*, jrg. 50, no. 11 (nov. 1965).